

Diyamet

İLMİ DERGİ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı

•
Üç Ayda Bir Yayınlanır
•

Cilt: 42 • Sayı: 4 • Ekim - Kasım - Aralık 2006

HADİSLERDE İMAN HUSUSUNDAKİ VESVESELER, TEDAVİ YOLLARI VE TELKİNİN ÖNEMİ

Adem DÖLEK*

Özet:

Hadisler incelendiğinde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, insanların psikolojik zafırlarını hiçbir zaman gözardı etmediği, bilakis insanların karşılaştığı psikolojik problemlerle çok yakından ilgilendiği görülmektedir. İnsanların en çok maruz kaldıkları psikolojik problemlerden birisi de, Allah'a îman ve O'na itaat etme konusundaki vesveselerdir. Hz. Peygamber (s.a.s.), gerek Kur'ân âyetleriyle, gerekse kendi sözleriyle yaptığı telkinlerle maruz kalınan vesveseleri tedavi etmiş, psikiyatri ilminin ifadesiyle psikoterapi icra etmiştir. Bu bakımdan vesvese ile ilgili hadisler yorumlanırken psikoterapi açısından da değerlendirilmesi, insanların özellikle de inanan kişilerin sağlam bir inanca sahip olmaları ve sağlıklı bir hayata kavuşmaları açısından büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Hadis, İman, Vesvese, Şeytan

The Ways of Therapy of Misgivings Regarding Faith of Hadith and the Significance of Discourse

Abstract:

Satan whispers evils into the hearts of mankind from all sides. One of these and most important is whispering about belief.

When the hadiths are researched, it is seen that Holy Prophet (pbuh) had showed ways of being saved or safeguarded and He had cured them with his directions.

Key Words:

Hadith, Belief, Apprehension, Satan

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Erzincan İlahiyat Meslek Yüksek Okulu

Giriş

Bütün varlıklar içerisinde en şerefli¹ ve en güzel şekilde yaratılan² insan, maddî ve mânevî duygularla donatılmış,³ dünyadaki bütün yaratıklar doğrudan ya da dolaylı olarak onun hizmetine verilmiş,⁴ hangisinin daha iyi işler yapacağı denenmek için⁵ de bu dünyaya gönderilmiştir.

İnsanın bu güzelliğine ve mükemmelliğine rağmen yaratılışında ümit, korku, kuruntu, haset, cimrilik, nankörlük, öfke, nefsin aşırı istekleri, mala düşkünlük, dünya sevgisi gibi bir çok psikolojik zaaflarının olduğu da bir gerçektir. İnsanda bulunan bu zaafardan birisi de şeytanın vesveselerine mâruz kalmasıdır. Bu da insanları, özellikle inançlı olanları, inançlarına ve ibâdetlerine zarar vermesi endişesinden dolayı, daha çok rahatsız etmektedir.

Derdî veren Allah, onun dermanını da yaratmıştı.⁶ Dolayısıyla insanı rahatsız eden maddî hastalıkların tedâvîsi mümkün olduğu gibi, mânevî ve psikolojik olan bu tür hastalıkların tedâvîsinin de mümkün olduğu Kur'ân⁷ ve onu insanlara tebliğ eden Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bildirilmiştir.⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.) bizâtihi, insan psikolojisini hiçbir zaman dikkatten uzak tutmamış, gayr-ı meşru olmamak şartıyla, insanların bir takım zaaflarına dâimâ hürmet etmiş,⁹ mümkün mertebe insanları rahatsız eden ve kuşkulandıran durumları izale etme hususunda gayret göstermiştir.

1 İsra, 17/70.

2 Tîn, 95/4.

3 Yunus, 10/31; İsra, 17/36.

4 Bakara, 2/29; İbrahim, 14/32-34.

5 Mülk, 67/2.

6 Bkz. Buhârî, Muhammed b. İsmail, Sahih, İst., 1992, Tıb, 1; Müslim b. el-Haccac, Sahih, İst., 1992, Selâm, 69; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, Sünen, İst., 1992, Tıb, 1; Tirmizî, Muhammed b. İsa, Sünen, İst., 1992, Tıb, 2; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, Sünen, İst., 1992, Tıb, 1; Mâlik b. Enes, Muvatta', İst., 1992, Ayn, 12; Hâkim, Muhammed b. Abdillâh, el-Müstedrek alâ's-Sahihayn, Beyrut, 1990, IV, 218; İbnu'l Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekir, et-Tıbbu'n-Nebevî, Beyrut, ts., s.8; Suyûtî, Abdurrahman, et-Tıbbu'n-Nebevî, Beyrut, 1986, 97-101.

7 Meselâ: "Rabbinizden size bir öğüt, gönüllerin derdine bir şifa ve inananlara bir yol gösterici ve rahmet gelmiştir. Onlara söyle ki, Allah'ın lütfuyla ve rahmetiyle ferahlansınlar. Bu onların topladıkları şeylerden daha hayırlıdır..." (İsra, 10/57-58); Ayrıca bkz. İsra, 17/82; Fussilet, 41/44).

8 Hadîsler, konunun akışı içinde zikredileceği gibi, Hz. Peygamber'in bazı psikolojik rahatsızlıkları Kur'ân'dan bazı âyet ve sûreler okuyarak tedâvî ettiği hususunda bkz. Heysemî, Ali b. Ebî Bekir, Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid, Beyrut, 1982, V, 115; Necatî, Muhammed Osman, Hadis ve Psikoloji (Terc: Mustafa Işık), Ankara, 2000, s. 338-341; bunların dışında Hz. Peygamber'in icra ettiği psikoterapi örnekleri için bkz. Dölek, Adem, "Bazı Hadislerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması", Dînbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, yıl,2, sayı, 4, dînbilimleri.com; Dölek, "Hadisler Işığında Haset Hastalığı ve Psikoterapi" H. Ü. İlahiyat Fak. Der., c.X, Sayı 4, Şanlıurfa, 2002, s.39-82.

9 Yardım, Ali, *Peygamber Efendimiz'in Şemâli*, İst., 1998, s., 106.

Biz, bu çalışmamızda hadisler ışığında, insanı psikolojik olarak rahatsız eden vesvesenin mahiyetini, zararlarını ve psikolojik tedâvîsini, diğer bir ifâdeyle Hz. Peygamber'in vesvese konusunda icrâ ettiği psikoterapiyi, ortaya koymaya çalışacağız.

I-Vesvese ve Psikoterapi

A-Vesvesenin Tarifi:

Vesvese, kelime olarak; saptırmak kastı ile söylenen gizli söz,¹⁰ nefise meydana gelen hâtıra (düşünce),¹¹ kötü hâtıra,¹² içi rahat etmeme, kuruntu, şüphe, tereddüt,¹³ hisırtı, fisiltı gibi gizli ses¹⁴ mânâlarına gelmektedir. Müceverhatın çıkardığı ses ile avcının avın yuvasından çıkması için hafifçe çıkardığı sese de vesvese denmektedir.¹⁵

Kavram olarak da vesvese: “Nefsin ve şeytanın aslı olmayan, kendisinde bir fayda ve hayır bulunmayan şeyi konuştuğu, insanın gönlüne ilkâ ettiği sözdür.”¹⁶ Gönüle sözü gizlice ilkâ etmeye de “vesvese vermek” denmektedir.

Psikiyatri biliminde “Obsesyon” olarak ifâde edilen vesvese, şöyle tarif edilmektedir: “İrâde dışı gelen, kişiyi tedirgin eden, benliğe yabancı, şuurlu gayretle kovulamayan ve tekrarlayan düşüncelerdir.”¹⁷

Bu bakımdan vesvesenin, sistemli bir zihin faaliyetine dayanmayan, zaman zaman kendiliğinden beliriveren hâtıra türünden bir psikolojik olay olduğu ifâde edilmektedir¹⁸. Vesvese genel olarak insanı din dışı davranışlara yönelten bir iç itilme olarak hissedilir. Bu anlamdaki vesvesenin kaynağı şeytandır. Dolayısıyla şeytan, insanın psikolojik zaafalarını çok iyi şekilde kullanmak suretiyle ve günümüz psikolojisinde iyi bilinen “şuuraltı telkin” ile insanı etkilemektedir.¹⁹

İslâm literatüründen anlaşıldığına göre, şeytanın işinin devamlı vesvese vermek olmasından dolayı, o, âdeta vesvesenin kendisi olmuştur. İşte bu sebeple şeytana vesvâs ismi kullanılmaktadır.²⁰ Şeytana vesvâs denildiği gibi²¹ insa-

10 İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, ts., VI, 254; Ebûlbeke, Eyyub b. Musa, *el-Külliyât*, Beyrut, 1993, s., 941.

11 İbn Manzur, VI, 254.

12 Rağîb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, Beyrut, ts., s., 522.

13 Sami, Şemseddin, *Kâmus-i Türki*, Lübnan, 1989, s. 1492.

14 Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Esr Neşr., ts., III, 2140.

15 Rağîb, s. 522.

16 Ebûlbeke, 941.

17 Saygılı, Sefa, *Strese Son*, İst., 2001, s., 40.

18 Hökeçkli, Hayati, “Vesvese”, İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, İst., 1997, IV, 458.

19 Hökeçkli, IV, 458.

20 Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *Tefsir*, Beyrut, 1990, IX, 218.

na vesvese veren herşeye de vesvâs²² denmektedir. İbn Sina (v.1037), vesvâs'ı; "vesvesenin vâkî olduğu kuvvet" olarak izah eder.²³ Kendisine vesvese galip olan kişiye de müvesvis denilir.²⁴

Kur'ân-ı Kerim'de vesveseden bahsedilir ve "vesvese" kelimesi türevleriyle birlikte beş yerde geçer. Bunlardan dördü fiil, biri de sıfat olarak zikredilir. Fiil olarak zikredilenlerden ikisi İblis'i,²⁵ biri nefsi,²⁶ diğerleri de vesvese veren bütün cinnî ve insî olan şeytanları²⁷ nitelemektedir. Böylece insanların gönülleri-ne vesvese verenlerin; insanın nefsi, insî ve cinnî şeytanlar olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Hadîslerde de, insanın bir çok konuda vesveseye mâruz kaldığı anlatılmakta ve bu vesveselerden kurtulmanın çareleri bildirilmektedir.²⁸

B- Psikoterapi

Psikoterapi; "İnsanın rûhsal yapısını anlamak, çözümlemek, desteklemek, geliştirmek, olgunlaştırmak ve iyileştirmek anlamına gelir. Yani, insanın kendisiyle ve başkalarıyla barış içinde olmasına, dengesini ve düzenini sürdürmesine, çevresiyle uyum sağlamasına yönelik ruhsal tedâvî yöntemleridir."²⁹

Cengiz Güleç de psikoterapiyi şöyle tarif eder: "Daha olgun ve uygun bir ruhsal denge sağlamak amacı doğrultusunda zihinsel ve duygusal bozukluk gösteren hastalarla düşünce ve duygu alışverişi kurularak yürütülen bir tedâvî bilimi ve sanatıdır. Çok genel bir başlık altında söylemek gerekirse, duygusal çatışmaları çözümleyen, bu çatışmalardan doğan kaygı ve gerginlikleri, çökkünlükleri azaltan, rûhî uyum düzeyini artıran, kişiler ara-

21 İbnü'l-Esîr, Meccuddin, *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, Beyrut, ts., V, 187.

22 İbn Manzur, VI, 254.

23 Âlûsî, Şihabuddin Mahmud el-Bağdadî, *Ruhu'l-Meanî fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesâni*, Beyrut, 1985, XXX, 287.

24 İbnü'l-Esîr, V, 186; İbn Manzur, VI, 255.

25 "Şeytan ona (Adem'e) vesvese verdi ve 'Ey Adem! Sana sonsuzluk ağacını, bitmeyecek bir saltanatı göstereyim mi?' dedi." (Tâhâ, 20/120) ayeti ile "Şeytan, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara (Adem ile eşine) vesvese verdi ve 'Rabbimizin bu ağaçtan menetmesi, melek olmanız veya burada ebedî kalmanız içindir.' dedi" (A'râf, 7/20) ayetlerindeki şeytan, İblis'i nitelemektedir.

26 "And olsun ki, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine vesvese verdiğini biliriz." (Kâf, 50/16).

27 "Aldatmak için birbirlerine sözler fısıldayan cinnî ve insî şeytanları her peygambere düşman yaptık. Bu şeytanlar, ahirete inanmayanların kalplerinin o sözlerle yönelmesi, ondan hoşnut olması ve kendilerinin işledikleri suçları işlemeleri için böyle yaparlar... ." (En'âm, 6/112-113).

"İnsanların kalplerine sinsice vesvese veren cinnî ve insî şeytanların şerrinden insanların Rabbi, insanların Meliki, insanların İlahı olan Allah'a sığınırım." (Nâs, 114/1-6) âyetlerinde cinnî ve insî şeytanlar birlikte zikredilmektedir.

28 Bkz. Concordance, VII, 214.

29 Saygılı, *Ruh Hastalıkları ve Korunma Yolları*, İst., 2001, s. 180; Ayrıca bkz. "Psikoterapi", AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, XVIII, 192.

sı ilişkileri daha olgunlaştıran tüm teknik ve yöntemlere psikoterapi denilebilir”³⁰. Bu tarife göre psikoterapi; “Problemlı kişi (danışan) ile, onun kişi- sel probleminin çözümlüne yardımcı olabilecek uzman kişi (danışman) arasında, problemin çözümlüne dönük olarak kişi-kişiye, yüz-yüze cereyan eden psikolojik bir yardımcı”³¹ ifade eden “psikolojik danışma” anlamında kullanılmaktadır.

Psikiyatrist Yusuf Karaçay, Güleç’in tarifinden hareketle: “Kişinin, hayatın anlamını kazanmasını sağlayan, yıpratıcı olaylara karşı teselli veren, yapıcı davranış ve düşünce şekilleri geliştirmesini sağlayan, başka insanlara karşı tahammülünü, sevgisini, anlayışını artıran her türlü faaliyet terapi sayılabilir. Ölçüyü korumak ve sağlam kaynaklardan alınmak kaydı ile dinî eğitim de hatırı sayılır bir terapi yerine geçebilir.”³² açıklamasını yapmaktadır.

M. Osman Necati, “Psikoterapi, aslında doğru olmayan geçmiş bir bilginin düzeltilmesidir.”³³ der. Buna göre kişi; içinden, hayat tarzından, başka insanlardan veya çevreden vs. aldığı yanlışlık ve şüphelerden dolayı maruz kaldığı stres ve sıkıntılarını gidermeyi ya da hafifletmeyi öğrenir, karşılaştığı problemlerden kaynaklanan gergin rûh halinden rahatlamaya çalışır. Neticede kişi, içine düşmüş olduğu bunalımdan ve gergin rûh halinden kurtulur.

Hangi sebeple olursa olsun, insanın maruz kaldığı psikolojik rahatsızlıkların iyileştirilmesi, kaygıların ve vesveselerin giderilmesi, yanlışlıkların düzeltilmesi için kullanılan terapi/tedavi etme yöntemlerinden birisi telkindir³⁴.

Telkin, psikoterapötik yaklaşımların içinde en çok kullanılanı ve en iyi bilinenidir. Telkinin başarısı başlıca iki etkene bağlıdır. Birincisi telkine muhatap olan kişinin telkine yatkın olması, telkin edilen düşünceyi veya tutumu kabul etmesi isteğidir. İkincisi de kişiye telkinin sunulma biçimidir³⁵. Bu iki noktadan Hz. Peygamber (s.a.s.)’e bakıldığında, Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisine müracaat edip kaygılarını anlatanların durumlarına göre onların bu kaygılarını giderici telkinlerde bulunmuştur. Yapılan telkinler de Hz. Peygamber’in telkinleri olması sebebiyle kabullenilmektedir. Bunun için de Hz. Peygamber’in telkinleri etkisini göstermektedir.

30 Güleç, Cengiz, *Psikoterapiler*, Ankara, 1993, s. 11.

31 Tan, Hasan, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, İst., 1986, s.19.

32 Karaçay, Yusuf, *Bir Psikiyatristle Sohbetler*, İst., 2001, s., 16.

33 Necati, *Kur’an ve Psikoloji* (Terc: Hayati Aydın), Ankara, 1998, s. 243.

34 Diğer yöntemler; ikna, hipnoz, itiraf, güven verme, narkosentez’dir. Bu konuda geniş bilgi için bkz.

Güleç, *Psikiyatrilere ve Psikoterapilerin ABC’si*, Ankara, 2003, s.91-95.

35 Geniş bilgi için bkz. Güleç, *Psikiyatri*, s.91 vd.

Bu açıklamalardan hareketle, biz bu çalışmamızda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in telkinlerle icrâ etmiş olduğu psikoterapiyi; kurumsal (klinik ortamda uygulanan psikoterapi) anlamının ötesinde, her sahada kullanılan ve bireye psikolojik yardım olarak ifade edilen “psikolojik danışma” anlamında³⁶ ele alarak konumuzu değerlendirmeye gayret edeceğiz.

Hız. Peygamber'in vazifelerinin en başında, Allah'ın kendisine vahyettiği âyetleri insanlara okumak (bir mânâda telkin etmek) ve onları itikâdî (şirk gibi) ve amelî her türlü zararlı düşünce ve tavırlardan temizlemek (tezkiye etmek)³⁷ gelmektedir. Bu bakımdan âlemlere rahmet olarak gönderilen³⁸ Hz. Peygamber (s.a.s.) de, telkin metodu ile insanların hayatlarına girmiş olan ve sıkıntılarının sebebini teşkil eden her türlü rûhî problemleriyle yakından ilgilenmiş, o problemleri çözmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.), zamanındaki insanlarda tezâhür eden yanlışlıkların yerine, doğruları yerleştirmiştir. Böylece Hz. Peygamber (s.a.s.), telkin metoduyla psikoterapi icrâ ederek insanları, mâruz kaldıkları mânevî buhranlardan, kaygılardan kurtarmaya çalışmış, hayatı boyunca da gerek Kur'ân'la gerekse Sünnetiyle bütün insanlığın huzura ve mutluluğa kavuşması için gayret göstermiştir.

İnsanları kuşkuya ve huzursuzluğa sevk eden en önemli problemlerden birisi de vesvesedir. Hz. Peygamber'in, her konuda olduğu gibi, vesveseden kurtarmak veya en azından ağırlığını hafifletmek için gösterdiği çabaları, yaptığı önerileri, psikiyatri ilminin ifadesiyle icrâ ettiği psikoterapi örneklerini göstermeye çalışalım.

II- İmanla İlgili Hususlarda Şeytanın Telkin Ettiği Vesveseler ve Hz. Peygamber'in İcrâ Ettiği Tedâvî Örnekleri

Hız. Peygamber (s.a.s.): “Her insanın (Cin taifesinden bir karini) şeytanı vardır...”,³⁹ “Şeytan, âdemoğlunun kalbinin üzerine hortumunu koyar, âdemoğlu Allah'ı anarsa şeytan gizlenir, Allah'ı anmayı unutursa onun

36 Bazı uzmanlar, psikoterapi ile psikolojik danışmayı birbirinden ayırırken, bazı uzmanlar da eşanlamlı olarak kullanmakta ve iki terim arasında bir ayırım yapmamaktadır. İki terimin aynı olduğu görüşünü benimseyen uzmanlara göre uygulamada kurumsal yapı ve yaklaşım biçimleri farklı olsa da psikoterapi ve psikolojik danışma, amaçlar ve erişilmek istenen sorunlar bakımından birbirinin aynıdır. Her ikisi de psikolojik ilişki içinde sürdürülen terapötik süreçlerdir. Amaç, bireye psikolojik yardım sağlayarak onun uyumsuzluk yaratan davranışlarını değiştirmesine ve böylece kendini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktır. Bu bakımdan psikoterapi yerine psikolojik danışma, psikolojik danışma yerine psikoterapi denmesi, kullanılan terminolojinin ötesinde hiçbir ayrılığa işaret etmez. (Bkz. Tan, s., 18-20; Keççoğlu, Muharrem, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Ankara, 1996, s. 181)

37 Bkz. Bakara, 2/129; Âl-i İmrân, 3/164.

38 Enbiyâ, 21/107.

39 Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman, *Sünen*, İst., 1992, Rikak, 25; Ahmed b. Hanbel, 1, 385; Ayrıca bkz. İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman, *Telbîsu İblîs*, s., 34.

kalbini yutar.”⁴⁰, “Kanın damarda dolaştığı gibi, şeytan da âdemoğlunun damarlarında dolaşır...”⁴¹ gibi hadisleriyle hiçbir insanın vesveseden kurtulamayacağına işaret etmiştir.⁴²

Her şeyin meydana gelmesinde bir sebep olduğu gibi vesvesenin sebebi de şeytandır. Şeytanın bir çok telkinleri vardır. Bu telkinlerden en çok vukua gelenlerden bazıları; iman esasları, temizlik, ibadet, helal şeylerden kaçınılması, haramların işlenmesi vs. konulardaki telkinlerdir. Her insan, şeytanın telkin ettiği vesveselere mâruz kalabilir. Şeytanın bütün gayretinin, inanan kimseleri günahlara düşürmek ve neticede onları imandan çıkarmak olması hasebiyle özellikle de inanan insanlar, dinî konulardaki vesveselere daha fazla mâruzdurlar.

İmam Gazâlî (v.505/1111); şeytanların, Allah'ın zât ve sıfatları konusunda insanı küfre veya bid'ate düşürecek vesvese ve şüpheleri verdiği kişilerin, Allah'ın zât ve sıfatları hakkında bilgisi olmayan avamdan insanların

40 İbnu'l-Cevzî, s. 25; (Şeytanın hortumu; şeytanın, sürekli insanla birlikte olmasını ve onu gözetlemesini, kalbini yutması da; kişinin Allah'ı anmaktan gaflete düştüğü zaman ona Allah'ı hatırlatmamak için gayret sarfetmesini ifade eden teşbihî bir anlamdır.

Şeytan, insana vesveseler telkin eder, tıpkı röntgen şuaının insanın iç organlarına ulaşması gibi vesveselerin de insana sirayet ettiği söylenebilir.

41 Buhârî, Ahkâm, 21; Müslim, Selam, 23; Ebû Dâvud, Savm, 79; İbnu'l-Cevzî, s. 35.

Hadisin vürüd sebebi şudur: Bir defasında Hz. Peygamber, mescidde itikafta iken gecceyin yanına hanımlarından Safiyye gelir ve bir şeyler konuştuktan sonra geri dönmek üzere kalkınca, onu evine götürmek üzere Hz. Peygamber de kalkar ve onu götürürken Ensar'dan iki erkekle karşılaşılır. Onlar, Hz. Peygamber'i görünce hemen hızlıca geçer giderler. Hz. Peygamber de onları çağırır ve “Bu kadın, Safiyye bintü Huyey'dir” buyurur. O sahâbiler “*Subhânallâh, (Bu da ne demek) Ey Allah'ın Rasûlü!*” derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.): “*Muhakkak şeytan, insanoğlunun damarlarında dolaşır.*” buyurur. Bazı rivayetlerde “*Şeytanın kalbinize bir şey atmasından korktum da.*” ziyadesi bulunmaktadır (Buhârî, İtikaf, 11; Müslim, Selam, 24).

İmam Şafî'nin, bu hadisle ilgili “Hz. Peygamber'den böyle bir şeyin vuku bulması, o sahâbilere olan şefkatinden dolayıdır. Zira o sahâbiler Hz. Peygamber hakkında sû-i zanda bulunmuş olsalardı, küfre düşerlerdi.” dediği nakledilmekle birlikte konumuz açısından şöyle bir mânâ da anlaşılmaktadır: Hz. Peygamber (s.a.s.), yanındaki kadının hanımı olduğunu söylemiş ve “Şeytanın kalbinde bir şey atmasından korktum da.” ifadesiyle de, şeytanın insanoğlunun kan mecralarında dolaştığını, bu sebeple insanın içine kötü bir düşünce atabileceğini bildirmiştir. Onun için böyle bir izahı yapmıştır. Elbette ki, Hz. Peygamber hakkında sû-i zanda bulunmak mümkün değildir. Fakat buna benzer durumlarla karşılaşan ümmetinin nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda Hz. Peygamber (s.a.s.) güzel bir örnek olmuş ve sû-i zan edilebilecek ve vesveseye düşülebilecek durumlardan sakındırmanın yollarından birisini göstermiştir.

Şeytanın kan damarlarında dolaşmasını bazı âlimler, hadisın zahirine göre mânâ vererek Allah'ın ona verdiği cereyan edici bir güç ve kuvvete sahip olduğu şeklinde izah etmeye çalıştıkları gibi, bazı âlimler de bu ifadeyi teşbihî bir anlatım olarak değerlendirerek kanın damardan ayrılmadığı gibi, şeytanın da hiçbir zaman insandan ayrılmaması, insanı azdırması ve ona vesvese vermesini istiare olarak yorumlamaktadırlar. Birinci mânâda zikredilen ve şeytanın cereyan edici bir güç ve kuvvete sahip olması yanında, Ali Osman Ateş'in de ifade ettiği gibi ikinci mânânın daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. (Geniş bilgi için bkz. Ateş, *Kur'an ve Hadislerde Şeytan*, 250-251).

42 Bkz. Hattâbî, Hamd b Muhammed, *Meâlimu's-Sünen*, Beyrut, 1991, IV, 136; Schârenfûrî, Halî Ahmed b. Mccid, *Bezlu'l-Mechûd fi Halli Ebî Dâvud*, Beyrut, ts., XX/ 51.

olduğunu söyler ve şeytanların, itikat konusunda bir çok hilelerinin bulunduğunu belirtir⁴³.

Allah'a îmân hususunda en çok vuku bulan, insanı telaşlandıran ve rûhen rahatsız eden şeytanın vesveselerinden ve Hz. Peygamber'in de bu konuda icrâ ettiği psikoterapi örneklerinden bazıları şunlardır:

1- Allah Hakkındaki Vesveseler

Şeytan; Allah'ın Zâtı ve sıfatları hakkında düşünülmesi ve söylenilmesi iyi olmayan (Allah'ı inkar et⁴⁴, Allah'ı kim yarattı? Allah bir değildir, Allah her yerde olamaz, Allah her şeyle ilgilenemez, gizlilikleri göremez ve bilemez gibi) bir çok düşünceleri, insanın gönlüne ilka etmektedir.

Bu bakımdan îmân konusunda ortaya çıkan ve kişide bir takım kuşkulara yol açan vesvese, inanan insanlar için önemli bir sorundur⁴⁵. Çünkü bir çok insanın; sınırlı akıllarıyla, mücerret hakikatleri ve metafizik gerçekleri tam mânâsıyla kavrayamamaları ve idrak edememeleri, sınırlı görmeleriyle ihata edememeleri neticesinde çoğu zaman Allah'ın Zâtı ve sıfatları hakkında şeytanın vesvesesine maruz kaldıkları bir vakiadır.

Meselâ; sahâbîlerden bazıları⁴⁶ Hz. Peygamber'e gelirler ve "İçimizde öyle bir şey hissediyoruz ki, birimiz onu söylemek bile istemiyor." derler. Hz. Peygamber de: "Hepiniz de aynı şeyleri hissediyor musunuz?" buyurur. Onlar da: "Evet" diye cevap verirler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.): "Zâke sarîhu'l-ıman/İşte o imanın tâ kendisidir."⁴⁷ buyurur.

Hadiste geçen "İşte o îmânın tâ kendisidir." ifadesinin mânâsı; kalbinizde öyle bir iman var ki; şeytanın nefsinize atmış olduğu o vesveseyi, o iman kabul ve tasdik etmeye mani olmaktadır. Böylece o vesvese, kalbinizde yer bulamamakta ve gönlünüz de böyle bir şeye râzı olmamaktadır⁴⁸. Kalbinizin böyle bir vesveseyi kabul etmemesi ve gönlünüzün de buna razı olması, kalbinizdeki kuvvetli imanı göstermektedir, demektir. Yoksa vesvese, imanın kendisidir, demek değildir. Çünkü vesvese şeytanın fiilinden olup,

43 Gazâlî, *İhya*, III, 36; Ayrıca bkz. İbnü'l-Cevzî, s. 388.

44 Kur'ân-ı Kerim'de "Şeytan, insana: 'Allah'ı inkar et' der. İnsan da inkâr edince 'Doğrusu ben senden uzagım, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.' der. İki yüzülcücin durumu da şeytanın bu durumu gibidir." buyrulur (Haşır, 59/16). Bu konuda vesveseye düşen kişilerin şikâyetleri ile ilgili bkz. Saygılı, *Strese Son*, 43; Paksu, Mehmed, *Vesvese Sebepleri ve Kurtuluş Yolları*, İst., 2001, s. 47 vd.

45 Bkz. Hökekleli, IV, 459.

46 Bazı rivayetlerde "Nâs/insanlar" ifadesi kullanılırken bazı rivayetlerde "Bir kişi" ifadesi bazısında da "chadenâ/birimiz" şeklinde geçmektedir. (Bkz. İbn Mende, Muhammed b. İshak b. Yahya, *Kitabu'l-İmân* (thk: Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fakîhi), Beyrut, 1985, I, 471-472).

47 Müslim, *İmân*, 209; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 109; Ahmed b. Hanbel, II, 326, 441.

48 Hattâbî, IV, 136; Nevevî, II, 154.

kişiyi böyle bir hâle mâruz bırakmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple vesvese, imanın kendisi olamaz⁴⁹.

Sahâbîlerin içlerinde hissettikleri vesveseyi kabullenememeleri ve bunu da söylemeye cesâret bile gösterememe halleri, hâlis ve kuvvetli imanlarının belirtisi olmaktadır ki, “*İşte o imanın tâ kendisidir.*” cümlesiyle, onların bu hallerinin imanlarının göstergesi olduğu bildirilmiştir. Sahabîlerin içlerinde hissettikleri ve söylemeye bile cesaret edemedikleri şey, Allah hakkında olup onu söylemenin büyük vebal gerektiren ve Allah hakkında söylenmesi uygun olmayan vesveselerdir. Onlar böyle bir şeyi düşündüklerinde bundan ıstırap duymaktadırlar. Onu tasdik şöyle dursun, açıktan söylemeye bile cesaret gösteremezler ve böylece şikâyetlerini Hz. Peygamber’e arz ederler. Hz. Peygamber (s.a.s.) de gayet emin ve açık bir şekilde hakikati ifade ederek onların içine düştükleri -diğer bir ifadeyle içlerinde hissettikleri- vesveseyi izâle ederek onların hissettikleri bu vesvesenin telaş etmeye değmeyen bir düşünce olduğunu ve bu durumun onların imanına hiçbir şekilde zarar veremeyeceğine işâret eder ve “*İşte bu imanın tâ kendisidir.*”⁵⁰ buyurarak, onları rûhen tedâvî eder.

Ebû Hureyre’den nakledilen bu hadîs, İbnu Mende (395/1004)’nin *Kitâbü’l-İmân*’ında dört ayrı sened ile nakledilmektedir. Eserin tahkikini yapan Ali b. Muhammed b. Nâsir el-Fakîhî, hadisin senedlerinden üçünün sahih, birinin de hasen olduğunu ifade etmektedir⁵¹. Hadisin metinlerinde ise mânâyı bozmayacak şekilde bazı kelime farklılıklarının olduğu görülmektedir. Bu da, Hz. Peygamber’e farklı zamanlarda aynı konuda sorular sorulmuş ve Ebû Hureyre’nin de bunları nakletmiş olabileceğini gösterdiği gibi, aynı olayı anlatan hadîsin mânen rivayet edilmiş olabileceğini de hatırlatmaktadır.

Bir rivâyette de Hz. Peygamber (s.a.s.)’e, vesvese(nin sebebin)den sorulur. Hz. Peygamber de: “Tilke mahdu’l-îmân/İşte o(nun sebebi) hâlis imândır.”⁵² buyurur.

Hz. Peygamber’in: “İşte o hâlis imandır.” buyurması, vesvesenin sebebi, hâlis imandır veya böyle bir vesvese hâlis bir imanın alâmetidir.⁵³ demektir. Zira kalbe gelen vesvese kalpte tasdik görmüyor, bilakis kalpteki imanın kuvveti derecesinde insana sadece sıkıntı veriyor. Böylece Allah hakkında söylenmesi mümkün olmayan bir vesvesenin insandaki hâlis imandan kaynaklandığı ifade edilmiş olmaktadır.

49 Hattâbî, IV, 136; Scharenfûrî, XX, 51.

50 Müslim, İmân, 209, 211.

51 Bkz, İbn Mende, I, 471-472.

52 Müslim, İman, 211; Heysemî, I, 34; Ayrıca bkz. İbn Mende, I, 471, 474.

53 Nevevî, II, 155.

Şeytan, saptırmaktan ümidini kestiği kişiye vesvese vermeye ve bu vesvese sebebiyle ona galip gelmeye çalışır. İmanı olmayan kişiye ise şeytanın imandan saptırmakla ilgili bir vesvese vermesi diye bir problemi yoktur⁵⁴. Bu bakımdan şeytan, ehl-i imanı imanından mahrum bırakmak istemesi sebebiyle, imanlı kişiye vesvese vermesi sırf o kişinin imanından dolayıdır⁵⁵. Böylece şeytanın vesvesenin ve buna karşı gösterilen mücâdelenin alâmeti iman olmaktadır.

İmanın yeri kalptir. Kalpte kuvvetli bir iman, böyle bir düşüncüyü kabul etmediği için insanda utanma ve telaşlanma meydana gelmektedir. Kişinin, böyle bir durumu kabul etmesi şöyle dursun, söylemekten dahi korkup telaşlanması, Allah hakkında kabul edilmesi imkansız olan böyle bir düşüncüyü reddetmesi, o kişinin kalbindeki kuvvetli imanı göstermektedir. Dolayısıyla kalpte kuvvetli imanın bulunmasıyla vesvese ile mücâdele edilmiş olmaktadır. Ancak imanın olmaması veya çok zayıf olması durumunda kişi, bu tarz menfi düşünceleri normal karşılayıp mücâdele etme ihtiyacı duymamaktadır. Neticede vesvesenin eyleme dönüştürülmesi durumunda imanına zarar vereceği bilincinde olmadığı için mücâdele de söz konusu olmayacaktır.

İman konusunda her hangi bir vesveseye yakalanan kişi, bazen hayale giren bir şüpheyi akla girmiş bir şüphe olarak tevehhüm eder ve inancının bozulduğunu zanner. Bazen vesvesenin imanına zarar veren bir şüphe, bir düşünce olduğunu düşünür. Bazen de tasavvur ettiği bir şüpheyi, aklen tasdik edip kabul etmiş bir hakikat gibi görür. Veyahut inancına aykırı bir şeyi düşünmeyi küfre girmiş gibi zanner. Neticede irâdesine bağlı olmayan, cüz'î irâdesiyle de üstesinden gelemediği ve düzeltmediği, şeytanın bu gibi vesveselerinden korkarak "Eyvah! Kalbim bozuldu, imanım gitti." diyerek ümitsizliğe düşer, her şeyi bırakır ya da sapık inançlara kapılır. Zaten şeytanın istediği de budur.

Böyle vesveseler sadece sahâbîlere değil, bütün iman sahiplerine gelebilir ya da her insan böyle bir vesvesenin içine düşebilir. İşte bu hadîste Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, bu tarz vesveselere kapılan insanların duydukları kaygıların giderilmesi hususunda telkinlerde bulunduğunu ve böyle bir rahatsızlığı telkin yolu ile rûhî tedâvî ettiğini -günümüzdeki ifadesiyle psikoterapi uyguladığını- görmekteyiz.

54 Kur'an-ı Kerim'de şeytanların kafirlere de musallat olduğu bildirilerek "Görmedin mi, Biz, o şeytanları o kâfirlerin üzerine salmışız; onları azdırıp, inkâr ve isyana sürüklüyorlar." (Meryem, 19/83). Böylece şeytan, inkarcılara musallat olmakla, onları azdırıp her türlü isyanı ve kötülüğü işletmeye teşvik ve tchiç etmektedir. Aynı zamanda şeytan onlar vasıtasıyla da bütün beşeriyeti yoldan çıkarmaya çalışmaktadır. (Bkz. Sâbüni, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsir*, Mekke, II, 226).

55 Nevevî, II, 154.

Hız. Peygamber (s.a.s.), bazı hadislerinde de, insanın içinden geçirdiği vesvese nevinden olan şeyleri söylemedikçe veya eyleme dönüştürmedikçe Allah'ın o vesveseleri bağışladığını bildirerek şöyle buyurmuştur:

*“Allah, ümmetimin içinden (irâdelerine bağlı olmaksızın) geçirdikleri şeyleri konuşmadıkça ve (fiilî olarak) yapmadıkça bağışlamıştır.”*⁵⁶

*“Allah şöyle buyurdu: Kulum, herhangi bir iyilik yapmayı ister de onu yapmazsa onu bir iyilik (yapmış olarak) yazarım, eğer yapar (o niyetini fiiliyata dönüştürürse) onu da on katından yedi yüz katına kadar iyilik (yapmış olarak) yazarım. Kulum, herhangi bir günah işlemek ister de onu yapmazsa (uygulamaya koymazsa) onu kuluma günah yazmam, eğer yaparsa bir günah yazarım.”*⁵⁷

*Bir hadîs-i kudsîde Allah'ın: “İnsan, içinden geçirdiği kötülükleri yapmadıkça o kötülüğü bağışlarım.”*⁵⁸ buyurduğu belirtilmekle birlikte, bir rivâyette de *“Allah'ın meleklerine, İnsanın içinden geçirdiği şeyleri fiiliyata koymadıkça yazmamalarını emrettiği”*⁵⁹ bildirilmektedir.

Zikredilen hadisler bize göstermektedir ki; Hız. Peygamber (s.a.s.), insanın istemeyerek içinden geçirdiği kötülükler, söze ve fiiliyata dönüştürülmedikçe Allah'ın o vesveselerden dolayı kişiyi sorumlu tutmadığını; hatta kişinin, o vesveselere ilgi göstermemesiyle fiiliyata koymamasından dolayı dahi bir iyilik sevabı yazıldığını beyan ederek bu tarzdaki kaygıları gidermiş olmaktadır.

Burada şunu hemen ifade edelim ki; *“İçimden geçen vesveseyi eyleme dönüştürmedikçe madem sevap yazılıyor, o zaman bu gibi vesveseyi, düşünceyi içimden geçireyim, fakat fiiliyata koymamayım da sevap kazanayım.”* şeklindeki bir düşünce de doğru olamaz. Çünkü bu durumda irâde devreye girdiği için o vesveseye mağlup olur ve sorumluluk altına girer.

Hız. Peygamber (s.a.s.): *“Allah'ın yaratıklarını tefekkür edin, Allah'ın Zâtı hakkında düşünmeyin.”*⁶⁰, *“Herşeyi tefekkür edin, Allah'ın Zâtı hakkında tefekkür etmeyin”*⁶¹ buyurarak, Allah'ın Zâtı hakkında tefekkür edilmesi ikazında bulunmuş ve bu şekilde Allah hakkında uygun olmayan düşüncelere saptmaya engel olmuştur.

İbn Abbas (r.a.)'ın anlattığına göre: Rasûlullah (s.a.s.), sahabîlerinin yanına geldi ve *“Sizi toplayan sebep nedir?”* buyurdu. Oradaki sahabîler de

56 Müslim, İmân, 201-202; Ebû Dâvûd, Talak, 15; İbn Mende, I, 475-477.

57 Müslim, İmân, 204.

58 Bkz. Müslim, İmân, 205.

59 Bkz. Müslim, İmân, 203.

60 Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn, *Şuabu'l-İmân*, Beyrut, 1990, I, 136; Heysemî, I, 81.

61 Aclûnî, İsmail, *Kesfu'l-Hafâ*, Beyrut, 1998, I, 311.

“Rabbimizi zikretmek ve O’nun azametini tefekkür etmek için toplandık.” dediler. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.s.): “*Allah’ın yaratıklarını tefekkür edin. Allah’ın Zâtı hakkında tefekkür etmeyin, zira siz Onun kadrini hakıy- la takdir edemez (anlayamaz)siniz.*”⁶² buyurmuştur.

Bazen insan, Allah’ın eserlerini, kevnî ve kelâmî ayetlerini tefekkür ederken, O’nun huzurunda şeytan, o huzura ve edebe uygun olmayan ve duyu organları ile algılanan şeylerle münasebetleri bulunan bazı kötü düşünceleri kalbe atar ve edep dışı çirkin halleri tasvir eder. Vesveseli adam, hemen telaşa kapılır ve “Eyvah! Benim kalbim bozulmuş ki, kalbime böyle fena şeyler geliyor; öyle olmasaydı, bunlar kalbime gelmezdi.” diyerek Rabbine karşı sû-i edepte bulunduğunu düşünür, titrer, kalbi çarpmaya başlar, heyecanlanır, müthiş bir ümitsizliğe düşer. “Benden Müslüman olmaz.” diyerek tefekkürden vazgeçer ve kendisini gaflete atar.

İşte Hz. Peygamber (s.a.s.), Allah’ın yaratıkları hakkında düşünülüp; (onların hârika yaratılışları, yaşamları, rızıklandırılmaları, onlardaki tecelli eden Allah’ın isim ve sıfatları hakkında tefekkür edilip) bunlarla Allah’ın varlığının ve birliğinin, kemâl sıfatlarla muttasıf, noksan sıfatlardan münezze olduğunu anlaşıldığına dikkati çekmektedir.

Allah’ın Zâtını anlamak mümkün değildir. Zira insanın aklı Allah’ın Zâtını idrak edebilecek kapasitede değildir. Eğer insan; sınırlı aklı ile, her sıfatıyla sınırsız bir özelliğe sahip olan Allah’ın Zâtını anlamaya çalışırsa ve yahut kendisinde bulunan noksan sıfatların Allah’ta da olduğunu düşünürse hataya düşer.

Şeytanın, Allah’ın Zâtı hakkında bazı sû-i edep şeyleri telkin ve tasvir etmesiyle insan vesveseye kapılır. Fakat Allah’ın haddi hesabı olmayan mahluklarının yaratılışları, sevk ve idareleri, var ve yok edilişleri, birbirlerinin hizmetlerine koşturulmaları üzerinde istenildiği kadar düşünülebilir.⁶³ Bu şekildeki bir tefekkür, insanın ufkunu açar, zihnini genişletir, imanını artırır ve vesveseden kurtarır.

2- Şeytanın “Allah’ı Kim Yarattı?” Şeklindeki Vesvesesi ve Buna Verilen Cevaplar

Şeytanın diğer bir vesvesesi de “Allah’ı kim yarattı?” şeklindeki telkini- dir. Bununla ilgili olarak Rasûlüllah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Şeytan birinize gelir ve: ‘Semayı kim yarattı? Arzı kim yarattı?’ der. Sorulan kişi de*

62 Aclûnî, I, 311.

Aclûnî bu rivâyetlerin ve konu ile ilgili naklettiği diğer hadislerin senetlerinin zayıf olduğunu, ancak bunların hepsinin birbirini kuvvetlendirdiğini ve mânâsinin sahih olduğunu söyler.

63 Kur’ân-ı Kerim’in bir çok âyetinde nazarların Allah’ın yaratıklarına çevrilmesi ve onların tefekkür edilmesini istenmektedir. Mesela bkz. Bakara, 2/164; Âl-i İmran, 3/190-191.

'Bunları Allah yarattı' der. Bu sefer şeytan 'Peki Allah'ı kim yarattı?' diye sorar."⁶⁴

Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde de "Şeytan birinize gelir ve şöyle der: 'Sema'yı kim yarattı?' der. Kendisine soru sorulan kişi de 'Allah' der. Şeytan: 'Arzı kim yarattı?' der. Sorulan kişi de 'Allah yarattı' der. Bu sefer şeytan: 'Peki Allah'ı kim yarattı?' diye sorar. Biriniz içinde böyle bir şey hissederse 'Allah'a ve peygamberine iman ettim.' desin."⁶⁵ buyurulmaktadır.

Bir rivâyette de "Şeytan birinize gelir ve şöyle der: 'Şunu kim yarattı? Şunu kim yarattı?' diye öyle çok soru sorar ki hatta 'Rabbini kim yarattı?' der. İş buraya kadar gelince o kişi Allah'a sığınır ve bu hatıra (düşünce)dan vazgeçer."⁶⁶ buyurulur.

Nevevî (v. 676/1277), hadîste geçen "Allah'a sığınır ve bu hatıra (düşünce)dan vazgeçer." ifadesini şöyle açıklamaktadır: "Kendisine böyle bir vesvese âriz olan kişi, bu şerri kendisinden defetmesi için Allah'a sığınır, bu vesvese ile meşgul olmasın ve şunu bilsin ki; bu batıl hâtıra şeytanın bir vesvesesidir. Şeytan bu vesvesesi ile o kişiyi ifsat etmek ve saptırmak ister. Bu sebeple o vesveseye dalmaktan vazgeçer ve onunla meşgul olmasın."⁶⁷

Hadîslere dikkat ettiğimizde şeytanın, insana vesvese vermek ve onu yoldan çıkarmak, itikadını bozmak kastıyla Allah'ı kimin yarattığını soracak kadar aşırı giderek devamlı soru sorarak vesvese verdiği ifade edilmektedir. Böyle bir soruya ve vesveseye mâruz kalan insanın, bu vesveseden kurtuluş reçetesi de beyan edilmektedir. O da; böyle bir vesvesenin şeytanın telkinlerinden biri olduğunu anlayarak onunla meşgul olmayıp Allah'ı hatırlamak ve zikretmek, böyle bir şerrin kendisinden izale edilmesi için Allah'a sığınmaktır⁶⁸. Böylece kalbin bu vesveseyi kabul etmesiyle imanına bir zarar vermediğini bilmekle kurtulacağı anlatılmış olmaktadır.⁶⁹

Şunu hemen ifade edelim ki, kişiye vesvese veren sadece şeytanlar değildir. Şeytanların yanında onların mezkur vesveselerine mağlup olmuş in-

64 Müslim, İmân, 213.

65 Ahmed b. Hanbel, II, 331; İbnu'l-Cevzî, 389; Hecsemî, I, 33.

66 Müslim, İmân, 214; Hadîsler için ayrıca bkz. İbn Mende, I, 478-483.

67 Nevevî, II, 155.

68 Kur'an-ı Kerim'de şeytanların vesveselerinden Allah'a sığınma öğretilmekte ve şöyle buyurulmaktadır: "Deki; Cinlerden ve insanlardan; insanların kalbine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik'ine insanların İlahına sığınırımı."⁶⁹ (Nâs, 114/1-6)

69 Gns. bilgi için bkz. Canan, İbrahim, Kütüb-i Sitte Muhtasarî Tercüme ve Şerhi, Ankara, 1993, XVI, 362-363.

sanlar da aynı şeyleri bilerek veya bilmeyerek sormakta, bilvesile şeytanlara yardımcı olmaktadırlar.

Bazı hadislerde, şeytanların vesvese vermek maksadıyla sordukları “Allah’ı kim yarattı?” sorusunu, insanlardan da soranların olacağı haber verilerek şöyle buyurulmaktadır: “İnsanlar size her şeyden soracaklar, hatta ‘Her şeyi Allah yarattı, peki Allah’ı kim yarattı?’ diyecekler.”⁷⁰

“Allah Teâlâ buyurdu ki: Ümmetin, birbirlerine şunu kim yarattı? Şunu kim yarattı? diye öyle çok soru soracaklar ki: ‘Şu Allah mahlukatı yarattı, peki Allah’ı kim yarattı?’ diyecekler.”⁷¹

“İnsanlar birbirlerine ilimden sormaya devam edecekler, hatta şunu dahi soracaklar: Allah bizi yarattı, ya Allah’ı kim yarattı?”⁷²

“İnsanlar birbirlerine öyle çok soru soracaklar ki, hatta şu soruyu dahi soracaklar: Allah mahlukatı yarattı. Peki Allah’ı kim yarattı?” denilecek. Kim içinde böyle bir şeyi hissederse “Âmentü billah/ Allah’a inandım.” desin.”⁷³ buyrulur. Bir rivâyette de “Bunu dediklerinde siz de ‘Allah birdir, Allah Sameddir, Allah doğurmadı ve doğurulmadı ve O’nun hiçbir dengi de olmadı.’⁷⁴ deyin.” “Sonra da şeytandan (Allah’a) sığınsın.”⁷⁵ buyurulmuştur.

Hz. Peygamber’in haber verdiği bu tarz soruların, daha sahabe döneminde bile sorulmaya başlanmış olduğunu görüyoruz. Ebû Hureyre’nin anlattığına göre: “Rasûlüllah (s.a.v.) bana: “İnsanlar size her şeyden soracaklar, hatta ‘(Her şeyi yaratan) şu Allah’tır, peki Allah’ı kim yarattı?’ diyecekler.” demişti. Bir keresinde mescitte idim, bedevilerden bazı insanlar geldi ve “Ey Ebû Hureyre! Bu Allah’tır. Peki Allah’ı kim yarattı?” dediler. Bunun üzerine Ebû Hureyre avucuna kum alır ve onlara atar, sonra da: “Kalkın, kalkın, (gidin)! Dostum (Rasûlüllah) doğru söylemiştir.”⁷⁶ der.

Sahâbîler döneminde de sorulmaya başlayan bu gibi sorular, cinnî ve insî şeytanlar var oldukça, insanlar da yaşadıkça, sorulmaya devam edecektir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) böyle bir vesveseye mâruz kaldığında hemen başvurulacak çareyi bildirmiş ve psikoterapi metodunu göstermiştir. Çünkü insan, “Allah’a ve peygamberine iman ettim.” demek suretiyle, Allah kendisini nasıl tanıtmış ve peygamberi de O’nu nasıl bildirmiş ise Allah’a o

70 Müslim, İmân 216; İbn Mende, I, 482, 483.

71 Müslim, İmân, 217.

72 Müslim, İmân, 215; Ahmed b. Hanbel, II, 282, 317.

73 Müslim, İmân, 212; Ebû Dâvûd, Sünnet, 18.

74 İhlâs, I 12/1-4.

75 Ebû Dâvûd, Sünnet, 18.

76 Müslim, İmân, 215; Ayrıca bkz. İbn Mende, I, 481-482.

şekilde inandığını söyleyerek, içinde hissettiği batıl hâtıradan yüz çevirmiş olur ve bu gibi batıl ve hayali şeylerle zihnen meşgul olmaz, bu tarz hâtırayı gidermesi için Allah'a sığınır. Bu şekildeki davranışıyla kişi, böyle bir vesveseden zararsız olarak kurtulmuş olur ve ihtiyarına bağlı olmadığı için mesul de değildir⁷⁷.

Hadîste, ihlâs sûresinin okunmasının tavsiye edilmesine gelince: "*Allahu Ehad*" ile Allah'ın ulûhiyyetinin birliği;

"*Allahu's-Samed*" ile, bütün kainatı nizam ve intizam içinde terbiye ederek ihtiyaçlarına cevap verenin yalnız Allah olduğu;

"*Lem yelid*" ile doğuranın, değişenin, parçalananın ve nesil ile çoğalanın ilâh olamayacağı söylenerek bu özellikleri taşıyıp da İlah kabul edilen bütün şirklerin reddedildiği;

"*Lem yûled*" ile doğurulanın, bir maddeden ayrılanın veya başlangıcı olanın Allah olamayacağı;

"*Lem yekun lehû küfüven Ehad*" ile de zatında ve sıfatında benzeri olanın Allah olamayacağı, dolayısıyla Allah'ın Zâtında ve sıfatlarında hiçbir benzerinin olmadığı ilan edilmekle bütün şirk çeşitleri reddedilmekte ve Allah'ın birliği ilan edilmiş olmaktadır⁷⁸.

Kısaca; Allah'ın noksansız sıfatlarını hatırlayarak; Allah'ın bir olduğunu, her şeyin her ihtiyacında Allah'a muhtaç, Allah'ın ise hiçbir şeye muhtaç olmadığını, Allah'ın doğurmadığını, doğurulmadığını, eşinin, denginin ve hiçbir benzerinin olmadığını" söylemekle, bu sıfatları taşıyanın ancak Allah olacağı, aksi halde ise başkasına muhtaç olanın, doğurmaya ve doğurulmaya ihtiyacı olanın, eşinin ve benzeri bulunanın, ortağı olanın Allah olamayacağı kabul edilmekte ve bu iman ve inançla şeytanın vesvesesi-ne karşı gelinmektedir.

Bununla birlikte hadîste, böyle bir vesveseyi telkin eden şeytanın şerinden kurtulmak için Allah'a sığınılması tavsiye edilmiştir. Şeytanın, i'tikadî meselelerdeki bu tür vesveseyi telkin etmesiyle psikolojik olarak rahatsız ettiği kişinin, şeytanın bu menfî telkininin tam aksine müsbet bir telkin ile tedâvi edildiği görülmektedir.

Eğer vesveseyi veren kişiler; insanları ifsat etmek, hak yoldan çıkarmak ve insanları inkara saptırmak gayesinde iseler, onların da şeytanla aynı fikirleri paylaşmakta oldukları söylenebilir. Yoksa böyle bir vesveseye kapılmış olup da bu vesveseleri izale etmek, imanlarını kurtarmak gayesi ile

77 Gazâlî, III, 42.

78 Geniş bilgi için bkz. Râzi, Fahrüddin, *et-Tefsiru'l-Kebir*, XXXIII, 174-185.

söylüyorlarsa, onların bu vesveselerinden Hz. Peygamber'in ifadesiyle "Ben Allah'a iman ettim." demekle ve deliller gösterilmekle kurtulabilecekleri gibi, kendilerine böyle vesveselerin sebebinin imanlarının sağlamlığının alameti olduğu anlatılmakla da izale edilebilir.

Şunu hemen ifade edelim ki, böyle bir vesveseye kapılan insan "Allah'a iman ettim." demekle Allah'ın mutlak kudret sahibi olduğunu, Yaratan'ın "Allah" olabileceğini, yaratılanın ise Allah olamayacağını şeytana söylemiş, Yaratanın ise tek ve yekta olan Allah olduğunu ilan etmiş olmaktadır. Neticede şeytan o kişiye karşı mağlup olmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s.), insanların bu tarz vesveselere her zaman mâruz kalabileceklerini bildirmekle birlikte, böyle bir vesvesenin kişinin imanına her hangi bir zararının olmadığını, vesvesenin sebebinin kalpte bulunan halis imanın kabullenmemesinden kaynaklandığını bildirmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.s.), bu tür hastalıklardan kurtulmanın yollarını göstermiş ve telkin metoduyla psikoterapi icrâ etmiştir.

III- Vesvesenin Mahiyeti ve Zararlarından Kurtuluş Yolları

Yukarıda da tarif edildiği gibi, vesvese; aslı ve temeli olmayan, gerçekle hiçbir alakası bulunmayan evhâm, kuruntu, tereddüt ve ihtimallerdir. Şeytan bu yolla insanlara hüznün, korku ve sıkıntı vermeye, aralarını açmaya, dinî meseleler hakkında kuşkuya düşürmeye çalışır.

Hz. Peygamber (s.a.s.), şeytanın insana vesvese vermesini şöyle anlatmaktadır: "*Ademoğlunda şeytan için bir lemme⁷⁹, melek için de bir lemme vardır: Şeytanın lemmesi; kötü şeylere çağırarak, gerçeği yalanlamaktır. Meleğin lemmesi ise hayırlı şeylere davet etmek ve hakikati tasdik etmektir. Kim içinde hakka ve hakikate, iyiliğe çağıran bir ses duyarsa bilsin ki, bu Allah'tandır. Kim de içinde şerre ve gerçekleri inkar etmeye çağıran bir ses duyarsa şeytandan Allah'a sığınsın.*"⁸⁰

Böylece hadisten anlaşıldığına göre insana, biri; şeytandan, diğeri de meleklerden olmak üzere iki çeşit telkin yapılmaktadır. Kötülüklerle çağıran hisler şeytandan, iyiliklere davet eden hisler ise meleklerdendir. Bu bakımdan şeytanın vesvesesi ile meleğin ilhamı birbirinden ayrılmaktadır.

79 Lemme; kelime olarak inmek, yakın olmak demektir. İstilah olarak da şeytanın kötü şeylere davet etmesi, gerçeği inkar ettirmesi ve gönlü huzursuz etmesi; meleğin de hayırlı şeylere davet etmesi, hakikati göstermesi ve gönlü huzura kavuşturacak şeylere çağırmasıdır. (İbnu'l-Esir, IV, 273; İbnu Manzur, XII, 552).

80 Tirmizi, Tefsir, 2/36.

Vesvesede esas olan şerdir. Şeytan, insanı saptırmak ve doğru şeylerden alıkoymak maksadıyla lemme-i şeytanî vasıtasıyla nefse gizlice fısıldamaktadır.

İlhamda esas olan ise hayırdır. Bu bakımdan kendisinde hayır ve fayda olan güzel hisler ise meleklerin telkin ettiği ilhamdır⁸¹. Melekler; ilhamı, lemme-i melek vasıtasıyla insanın kalbine ilka etmektedirler. Böylece vesvese, ilhamın mukabili; şeytan da meleğin mukabilidir⁸².

Şeytanın bu lemmesini, elektronik cihazların uzaktan kumanda⁸³ ile çalıştırılmasına benzetebiliriz. Nasıl ki; uzaktan kumandanın alıcıya gönderdiği ışınlar vasıtasıyla her türlü elektronik aletler, istenilen şekilde yönlendirilebiliyorsa, insanın içinde bulunan ve alıcı merkez durumunda bulunan nefis ve buna bağlı duygular da, her taraftan fırsat kollayan şeytanın telkinlerini almaktadır⁸⁴. Çünkü gerçeklerden saptırmak, kötü şeylere davet etmek şeytanın vazifesidir⁸⁵.

Şeytan; inanan insanların Allah'ı inkar etmelerini, kulluklarını yerine getirmemelerini ve kendisi gibi Allah'a isyankar olmalarını ister. Bu gerçeği Kur'ân-ı Kerim şöyle anlatır: **“İblis dedi ki: Ey Rabbim! Madem ki Sen beni rahmetinden uzaklaştırdın, ben de yeryüzünde kötülükleri kullarına güzel gösterip hepsini azdıracağım. Ancak onlardan ihlâsa erdirdiğin kulların müstesna.”**⁸⁶

81 Ebûlbeckâ, 942.

82 Gazâlî, III, 27.

83 Uzaktan kumanda, içinde bulunan verici vasıtasıyla karşısındaki alıcıya gözle görülemeyen ve hissedilmeyen kızıl ötesi (infrarcd) ışınları belirli frekanslarda göndermektedir. Alıcı da aynı şekilde aynı frekanslara ayarlı olan ışınları almak ve içindeki çeşitli devreler vasıtasıyla istenilen tarafa yönlendirmektedir. Böylece istenilen ses, görüntü izlenmektedir. İşte bunun gibi, şeytan verici, lemme-i şeytanî de, insanın içindeki nefis ve buna bağlı duygular da alıcı durumundadır. Şeytanın vesveseleri de, alıcı olan duygular tarafından alınmakta ve insanın hayal dünyasına yönlendirilmektedir. Verilen sinyale göre hayal aynasında suretler ve düşünceler oluşmaktadır.

Uzaktan kumanda ile çalışan her cihazın kumandası ve frekansları farklı olduğu gibi, her insanın zaaf noktaları (gazab, şehvet, şöhrat, hırs, cimrilik, tembellik, korku, zenginlik vs.) da farklıdır. Şeytan, bu zaaf noktalarını iyi değerlendirilmekte ve ona göre sinyaller, diğer bir ifadeyle vesveseler göndermektedir.

84 **“Andolsun ki, senin doğru yolun üzerinde olanlara karşı duracağım, sonra onların önderlerinden arkalarından, sağlarından ve soldarından onlara sokulacağım. Çoğunu sana şükreder bulamayacaksın.”** (En'âm, 7/17).

85 Şeytan; (rahmeti ilâhiden ümidini kesmiş olan o meyus İblis veya hayır işlere karşı gizliden veya açıktan ümitsizlik telkin ederek yanlış ve aldatıcı cfkâr-ü hissiyat saçan her nevi şeytanlar veya nefsi emmare) size fakirlik va'd eder, aman hayır yapmayın, züğürtlenirsiniz, der ve size çirkin hasletler emreder. Bahillige (cimriliğe), hasisliğe sevk eder, mallarınızı fenalıklara, hevaiyyata (nefsin istek ve arzularına), fuşşiyata (kötülüklerle), isyanlara sarf için teşvik de eyler, Allah ise size tarafından mağfired ve fadl-ü kerem va'd ediyor. (Bakara, 2/268; Elmalılı, II, 913).

86 Hıcr, 15/39-40.

Buna rağmen Kur'ân-ı Kerim'de şeytanın hilesinin zayıf olduğu bildirilmekte ve **“Muhakkak ki şeytanın hilesi zayıftır.”**⁸⁷ buyurulmaktadır. Bir başka ayette de, inananlar ve Allah'a tam tevekkül edenler üzerinde şeytanın güç kullanmasının olmadığı ifâde edilerek: **“Kur'ân okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah sığın. Hakikat şudur ki; iman**

Kur'ân-ı Kerim'de şeytanın hilelerinden bahseden bazı ayetlerin tefsirini Elmalılı'dan nakletmeyi faydalı buluyorum: (Özetle):

“Öyle bir Şeytanı merîd ki: Allah onu lanetlemiş, hayır ile alâkasını kesip kendinden uzaklaştırmıştır. O da Allah'a kâsem ile demiştir ki elbette ben senin kullarından mukadder bir nasip alacağım. Ve elbette onları haktan şaşırtıp saptıracağım ve elbette onları ümniyelere (kuruntulara) düşüreceğim, yani dipsiz emeller boş ümitler, yalan sevdalar, batıl mefkûreler, idealler, umuncamalarla imrendireceğim ve elbette emredeceğim de hayvanların kulaklarını doğrıyacaklar, bu veçhile Allah'ın helâl kıldığını haram kılacaklar... Ve elbet emredeceğim de Allah'ın hilkatini tağyir edecekler. Hilkatini suretini veya sıfatını değiştirerek veçhini tahvil edecekler, fitratı kemaline götürecek yerde bozacaklar, çıkırından çıkaracaklar. Tefsirlerde varid olan misallerce nazaran kadını erkek, erkeği kadın yapmağa çalışacaklar, kadın yerine erkek, erkek yerine kadın kullanacaklar; kılıklarını değiştirecekler, kulak burun kesip göz çıkaracaklar, erkekleri iğdiş edip hadim ağası yapacaklar, azalarını yaratılış vazifelerinin hilâfına kullanacaklar, nikâh yerine zina edecekler, temizi bırakıp pisliklere koşacaklar, menfaati bırakıp mazarratı ihtiyar edecekler, ciddiyâtı atıp eğlenceye heves edecekler, vazifeden kaçıp oyuna gidecekler, doğruluğu budalalık, eğriliği hüner sayacaklar, helale haram, harama helâl, iyiye kötü, kötüye iyi diyecekler, hayır yerine şer işleyecekler, imar edilmesi lâzım geleni tahrip, tahrip edilmesi lâzım geleni imar edecekler, kanun-ı istifayı su-i istimal ile hilkat hilâfına itiyadlar edinecekler, kanuni hilkat hilâfına işler yapacaklar, ruhlarının fitratındaki selâmet ü safvetlerini bozacaklar, kanuni hakkı olan dîn-i kayyımı, sırat-ı müstakîmi, hak perestliği bırakacaklar, mahlûku Hâlık yerine koyacaklar, tevhidten çıkacaklar, batıl dînler ve fikirler arkasında koşacaklar, şuna buna taabbid edecekler, şeytanet peşinde dolaşacaklar, “Allah'ın yarattığını doğıştırmeye yoktur.” olduğunu bilmeyecekler, bilseler bile tanımayacaklar.

O merîd, melun Şeytan lanetlenince Allah'a karşı bu beş sözü hâlen veya kalen kâsem ile söyledi, bu suretle Allah'ın kullarına musallat olarak onlardan maktu' bir hisse almağa karar verdi ki işte şirkin başı ve dalâlin menbaı budur. Kâinat içinde insanlara hasım olan ve insanların kalbine nüfuz edecek onları hakk-u hayırdan şaşırın melun bir kuvve-i sariye vardır ki Allah'ın emrine ilk isyan eden ve insanların aklını şaşırtan odur. Ve o Şeytan-ı merîd, Allah'ın lanetine bu sözleri söylemek şenaatini cami' böyle bir melundur. Ve müşrikler inâse perestîş etmekle veya inâs vaziyetine düşmekle böyle bir Şeytana perestîş etmiş olmanın başka bir şey yapmazlar. Halbuki Allah'ı bırakıp da şeytani veliyyü'l-emr ittihaz edenler Allah'ın emrini dinlemeyip şeytana itaat edenler artık pek açık bir surette ziyan edoerler (Nisa, 4/120; Elmalılı, III, 1471-1473).

A'raf sûresinde de şöyle anlatılır: “Şayet şeytandan bir gıcık seni gıcıklayacak olursa -yani seni emrolduğunun hilâfına sevk etmek için kızdırmak veya diğer bir suretle tehyic etmek isteyecek, Şeytanî bir tahrik karşısında bulunacak olursan, onun şerrinden hemen Allah'a sığın, Allah'ın nimetinin büyüklüğünü ve ikabının şiddetini düşünüp hıfz-u inayetine iltica ederek gönlünden veya dilinle, gönlünle istiaze et, muhakkak ki Allah semîdir, kavlen istiazeni işitir; alîmdir, kalben istiazeni bilir. Muttakî olanlar kendilerine Şeytandan bir tayf, cüz'î bir eseri hayal dokunduğün vakit her halde tezekkür eder, Allah'a istiazeyi hatırlarlar ve hemen gözlerini açarlar -hata noktasını ve Şeytanın hilesini görür, ihtiraz ederler. Bu âyet, Rasûlüllah'a olan bu hitapların bütün mü'minlere hitabı gencl olduğuna bir tenbihi ihtiva eder. Şeytanların ihvani olanlar -yani gizli Şeytanların kardeşleri, enisleri olan ins şeytanları ise onlara, o cin şeytanlarına iğvada medet ederler, sonra da kısamaz (yakalarını kurtaramazlar), muttakîler gibi kendilerini çekemzler. Binaenaleyh Şeytanlara kapıldıkça kapılır, aldandıkça aldanır, saptıkça sapar, gayr-ü helâke dalar giderler.” (A'raf, 200-202, Elmalılı, IV, 2359).

Mücadele süresinde de: **“Şeytan onları her taraftan kuşattı da onlara Allah'ı anmayı unutturdu. İşte onlar şeytanın taraftarlarıdır. Haberiniz olsun, şeytanın taraftarları hüsrana düşenlerin tâ kendisidir.”** buyurulur. (Mücadele, 19).

87 Bkz. Nisa, 4/76. Nahl, 16/99.

edenler ve Rabbine güvenenler üzerinde onun hiçbir sultanı yoktur. Onun sultanı ancak onu dost edinenlere ve Allah'a ortak koşanlardır.”⁸⁸ buyrulur.

Bu bakımdan Allah'a kulluğunu yerine getirmeye çalışanlara ve Allah'a tevekkül edip, O'na dayananlara şeytanın zorlayıcı bir gücü yoktur, onun gücü ancak kendisine tabi olanlar ile müşriklere yetmektedir.

Hadislerde de vesvesenin zayıf olduğuna dikkat çekilmiştir. İbn Abbas (v.68/687)'in anlattığına göre Hz. Peygamber'e: “Ey Allah'ın Rasûlü! Birimiz, içinde öyle (çirkin) bir şey arız olduğunu hisseder ki, bunu söylemektense o şeyin bir kor parçası olup kendisini yakması ona daha sevimli gelmektedir.” denildi. Rasûlüllah (s.a.v.) bunun üzerine şöyle buyurdu: “*Allahu ekber, Allahu ekber! Şeytanın hilesini vesveseye çeviren Allah'a hamd olsun.*”⁸⁹

“Şeytanın hilesini vesveseye çeviren” ifâdesini şu şekilde yorumlamak mümkündür: Şeytanın hilesi, kalbe önce hâtra olarak gelir sonra sırasıyla meyil, azim ve kasta dönüşür⁹⁰. Azim ve kasıta ise irâdenin devreye girmesi söz konusudur. Kişi, irâdesini kullanarak bu vesveseyi azim ve kasta dönüştürünce sorumlu olmaktadır. İrâde devreye girmezse ve sadece vesvese düzeyinde kalırsa sorumluluk olmaz. Bu bakımdan kişinin irâdesi karışmadan şeytanın hilesinin zarar vermediğine işaret edilmektedir ki, bu da Allah'a hamd ettirecek bir durumdur⁹¹.

Ebü Zumejl anlatıyor: (Bir keresinde) Abdullah İbnu Abbas (r.a.)'a “İçimde duyduğum bu (fena) şeyler de nedir? dedim. O da bana: “Ne hissediyorsun?” dedi. Ben de “Vallâhi onları (çok fena şeyler olmasından dolayı) söyleyemem.” dedim. Bana: “Şüphe nev'inden bir şey mi?” dedi ve güldü, sonra da şöyle açıklamada bulundu: “Bu vesveselerden kimse kurtulamaz. Nitekim Allah Teâlâ da şu ayeti inzal buyurmuştur: “**Eğer sana indirdiğimiz hakkında bir şüphen varsa, senden evvel kitabı okuyanlara sor. And olsun ki, sana Rabbinden hak gelmiştir, sakın şüphe edenler-**

88 Nahl, 16/98-100.

89 Ebû Dâvûd, Edeb, 118; Ayrıca bkz. İbn Mende, I, 473.

90 Bkz. Gazâli, III, 36; Ahmed Hamdi Akseki, ihtiyarî fiilin oluşmasını; hâcis, hâtr, hadîs-i nefis, hemm, azim olarak bu beş mertebeden geçerek meydana geldiğini ifade eder ve insanın azim mertebesinde sorumlu olduğunu belirtir (Bkz. Ahlak Dersleri, s., 52.).

91 Bekir Topaloğlu; Ebû Hureyre'den ve İbn Abbas'tan nakledilen bu hadisleri, sahâbenin imân-ı istidlâlî mertebesine yükseliş mücâdelesini haber verdiği şeklinde değerlendirmektedir. (Bkz. *Kelâm İlimine Giriş*, İst., 1981, s.19 20). Ancak insanın, taklîdî iman mertebesinden tahkîkî imân mertebesine yükselişte vesveseye maruz kalabileceği mümkün olduğu gibi, tahkîkî imân mertebesinde bir takım vesveselere maruz kalmaları da mümkündür. Bu bakımdan insanın her zaman ve zeminde, imanın her mertebesinde şeytanın vesveselerine maruz kalmasının mümkün olduğundan bunun sadece taklîdî imandan tahkîkî iman mertebesine yükselişin ötesinde daha geniş mânâda anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz.

den olma."⁹² İbn Abbas, bana: "(Sen de içindeki bu şüphelere karşı) 'Allah hem evveldir, hem âhirdir, hem zâhirdir, hem bâtındır, O herşeyi bilendir, de' dedi."⁹³

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadîsinde, vesvesenin söze ve eyleme dönüştürülmedikçe kişinin affedildiğini ifade etmiş ve: "Allah, ümmetimin içinden (irâdelerine bağlı olmaksızın) geçirdikleri şeyleri konuşmadıkça ve (fiili olarak) yapmadıkça bağışlamıştır."⁹⁴ buyurmuştur.

Hattâbî (v. 388/998), bu hadîsi açıklarken hadîsin fikhî yönüne de dikkati çekerek şu misalleri zikreder: İnsanın, arzusu ve irâdesi dışında, içinden geçen kötü şeyler (hadîsu'n-nefs)'in ve kalbe gelen vesveselerin dinî hususlarda hiçbir hükmü yoktur. Bir kimse namaz kılarken içinden herhangi bir konuşma geçirse namazını iade etmesi gerekmez. Halbuki kişinin namazda sözlü olarak konuşması haram kılındığı gibi namazı bozulur, iadesi de gerekir⁹⁵.

Mâzîrî (v. 536/1141) de insanın gönlüne gelen vesvesenin mâhiyetini şöyle açıklar: "Hâtıra iki kısımdır: Biri; zihinde kararlaşmayan ve bir şüphenin celbetmediği hâturalardır ki, böylesi sadece bırakırmakla yok olur. Bu, vesvese denilen şeydir. Bunlar bir delile ve asla dayanmadıkları için, bir asıl ve delille istidlale hacet kalmadan yıkılır, gider. İkincisi ise şüphelerin meydana getirdiği kararlı düşünceler ve fikirlerdir. Bunlar ancak deliller ve istidlaller ile defedilebilirler."⁹⁶

Vesvese kronik hale geldiğinde psikolojik olarak insanı hasta eder ve hariçte tezâhürleri görülür. Psikolojik hastalıklar, bedenî hastalıklardan daha çok zarar verebilir, kişiyi daha çok uğraştırabilir. Zira psikiyatrik hastalıkların tedâvisi, bir çok bedensel rahatsızlıklardan daha zordur.

Vesveseli olan kişi, çoğu zaman dıştan fark edilmez. Kişi, kendisiyle savaş halindedir, huzursuzdur. Kimseye derdini kolay kolay anlatamaz. Anlatsa da herkes, "Bırak bu saçma sapan düşünceleri." der. Aslında vesveseli kişi de o düşüncelerin saçma olduğunu bilmektedir⁹⁷. Fakat elinde olmadığı için o vesveseden kurtulamaz, vesveseyi kendisinden uzaklaştırılmaz. Böylece vesvese, sahibini daima o saçmalıklar içinde huzursuz yapar ve psikolojik olarak rahatsız eder.

92 Yunus, 10/94.

93 Ebû Dâvûd, Edeb, 109.

94 Müslim, İmân, 201-202; Ebû Dâvûd, Talak, 15; İbn Mende, I, 475-477.

95 Hattâbî, III, 214-215.

96 Nevevî, II, 156.

97 Bkz. Saygılı, *Strese Son*, s. 40.

Vesvese; âdeta musîbete benzeyen manevî bir hastalıktır; büyük görülürse büyük olur; küçük görülürse küçülür, kaybolur gider. Ona ehemmiyet verdikçe şişer, dal budak salar, insanın bütün zihnini ve âlemini kaplar. Önem verilmezse söner gider, hiçbir etkisi kalmaz. Vesveseden korkulursa insana zarar verir, korkulmazsa zarar veremez. Vesvesenin mahiyeti bilinirse kaybolur, fakat mahiyeti bilinmezse kalbe yerleşir ve etkisini gösterir. Ondan korkulursa, ağırlaşır ve psikolojik olarak insanı hasta eder. Korkulmazsa hafifleşir ve gizli kalır, zararı olmaz⁹⁸.

Başka misaller vermek gerekirse; vesvese musîbeti, insana musallat olan arıya benzer, onunla meşgul olunursa insana saldırır, lakayt kalınırsa bırakır gider. Bu bakımdan vesvese geldiği zaman onunla zihnen hiç meşgul olmamak, yani o vesvese üzerinde durmamak gerekir, o zaman hiçbir şekilde zarar veremez. Çünkü bu tür düşünceler, irâde dışı gelen ve çoğunlukla da kişinin inancına ters olan düşüncelerdir.

İnsanın hayal dünyası⁹⁹ bir aynaya benzer, orada bir çok manzaralar ve tasvirler meydana gelir. Fakat, aynada temessül eden ateşin insanı yakmadığı, necasetin kirletmediği ve kokusunun hissedilmediği, yılanın ısırmadığı gibi, hayale gelen ve küfür ifade eden bir düşüncenin de hiçbir hükmü yoktur. Şeytanın telkinleriyle insanın hayal aynasında meydana gelen kötü suretler ve düşünceler insanın kalbine bulaşmaz, dolayısıyla inancına da hiçbir zarar vermez. İnsanın içindeki maddelerin dışarı çıkmadığı müddetçe abdesti bozmadığı ve bedeni kirletmediği gibi, kalbin yanında bulunan lemme-i şeytanîden gelen kötü hâtıralar ve vesveseler de kalbe ve kalbin içindeki itikada zarar vermez.

Vesveseyi şeytan telkin eder, insan ise onun kalbinden geldiğini zanneder. Halbuki kalbin böyle bir durumu kabul etmemesi gösteriyor ki, o kalpten değildir. Dolayısıyla insanın irâdesi ve ihtiyarı haricinde, hayaline gelen bu tasvirlerin hiçbir hükmü yoktur. İmana da bir zararı olmaz. Zarar, sadece onun menfi etkisini düşünmek ve bu düşünce ile zarara düşmektir. Şayet Hz. Peygamber'in sünneti dairesinde hareket edilirse ve şeytanın vesvesesine kıymet verilmezse, hayale gelen ve o huzura uygun olmayan kötü hatıralarla meşgul olunmaz ise vesvesenin hiçbir etkisi olmaz. Bu nedenle vesvese-

98 Gnş. Bilgi için bkz. Canan, II, 254-255.

99 Gazâlî; kalbi, bir çok kapısı bulunan bir kubbece veya her taraftan hücum okları atılan hedef tahtasına yahut her nevi suretlerin görüldüğü ve gelip geçtiği bir aynaya ya da her taraftan nehirlerin birleştiği ve çeşitli suların aktığı bir havuza benzetir. Dolayısıyla dış dünyadaki hallerin değişmesiyle insanın zahiri ve batını duyguları vasıtasıyla kalbine giren durumlar da çok farklılıklar arz etmektedir. Bu bakımdan kalbe gelen hatıralar da farklı olmaktadır. (Bkz. *İhya*, III, 26-28). Aynı zamanda bu farklılıklar kişinin zahiri ve batını duyguları ile algılama durumuna göre de çeşitlilik arz etmektedir.

nin mahiyeti iyi bilinirse kaybolur, kökü kesilir. Ancak mahiyeti bilinmez ise cehalet onu davet eder ve insana hücum eder.

Sonuç

Hangisinin daha iyi işler yapacağı denenmek üzere yaratılan ve bu dünyaya imtihan edilmek üzere gönderilen insanlara; içlerinde kalbin yanında nefis verilmiş, melek lemmesi yanında bir de şeytan lemmesi konulmuştur.

Nefis, şeytanın vesveselerini alıcı durumunda olan hassas bir merkez, kalb de meleğin ilhamını alıcı hassas bir merkezdir. Kalp dâima iyi, güzel ve ebedî şeyleri ve Ebedî Zât'ı istemektedir. Nefis ise şeytanın telkinlerine açık olarak kötü ve fâni şeylere meftundur. İnsanın asıl vazifesi de nefis ve şeytanı ile mücadele edip, kalp ve rûhunun dairesine girerek onların isteği doğrultusunda hareket emekle Allah'ın rızasını kazanmak ve ebedî hayatı elde etmektir.

Böylesine yüce bir ideali gerçekleştirme yolunda insanlar, şeytanların vesveselerine mâruz kalabilirler. Vesveseye kapılan insanlar, şunu bilmelidirler ki; vesvesenin zararı, vesvesenin zarar verdiğini düşünmek ve kalben mutazarrır olmaktır. Yoksa vesvesenin kendisi zararlı değildir. Zira vesvese kalpten değil, kalbe yakın olan lemme-i şeytanîden gelmektedir.

Kişi, şeytanın işi olan vesveseyi kalbe verirse, diğer bir ifadeyle, o vesvesenin kalpten geldiği vehmine kapılırsa ve itikadına zarar verdiğini düşünürse, işte o zaman zararlı olur. Şeytanın istediği de budur. Yoksa şeytanın vesvesesi ve hilesi zayıftır. Şeytanın, inanlar üzerinde yaptırım kuvveti de yoktur. O sadece uzaktan kumanda ile insanın içinde kalbin yakınında bulunan lemmesine (alıcı merkeze) telkinlerde bulunur. Hakikatı bilmeyen insanlar evhamlanır, ne yapacağı konusunda telaşlanır, kalbinin ve imanının bozulduğu tevehhümüne kapılır, zarar eder. Şeytan, insan gaflette olduğu zamanlarda vesvese verir, Allah'ı hatırlama esnasında şeytan gizlenir, çıkar.

İmanla ilgili olan vesveselerden kurtulmanın çaresi ve ilacı; Hz. Peygamber'in tavsiyelerine uymak, Kur'an ve Sünnet'te yapılan telkinlere kulak vermek, vesvesenin kapıları olan beş duyu organını günahlara karşı kapalı tutmakla birlikte manevî duyuları da Allah'ı zikretmekle meşgul etmek, gafletten uzak durmak, şeytanın şerrinden Allah'a sığınmak ve şeytanın hoşuna giden hareketlerden fiilen uzak kalmaktır.

Bu bakımdan şeytanın tasallutundan kurtulmak için Kur'an'ın: **“Ne zaman şeytandan kötü bir düşünce dürtüklerse (vesvese gelirse), Allah'a sığın,**

çünkü O işitendir, bilendir."¹⁰⁰ tavsiyesi olduğu gibi Hz. Peygamber de "... Ademoğlu *Allah'ı anarsa şeytan gizlenir, Allah'ı anmayı unutursa onun kalbini yutar.*"¹⁰¹ hadîsiyle, insanı her fırsatta Allah'ı hatırlamaya ve anmaya dâvet ederek, şeytanın tasallutundan kurtulunabileceğini bildirmektedir.

Tüm bu anlatılanların yanında vesvese hastalığı kronikleştiğinde, uzman psikiyatristlere mürâcaat etmek de maddî sebepler noktasından önemli bir husustur. Ancak şifâyı verecek olanın sadece Allah olduğunu bilmek ve O'na tevekkül etmek tedaviyi kolaylaştıracaktır. Netice olarak, tüm bu açıklamalar doğrultusunda Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, insanların mâruz kaldıkları vesvese konusunda onların kaygı duydukları problemleri telkin metoduyla izâle ederek rûhî tedavi yaptığının açıkça görüldüğünü söyleyebiliriz. Bu sebeple de vesvese ile ilgili hadisler yorumlanırken psikoterapi açısından da değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz¹⁰².

100 A'raf, 7/200; Fussılet, 41/31.

101 İbnu'l-Cevzî, s.,25;

102 Temizlik, ibadet ve diğer konularda ilgili vesveseler (kompulsif problemler), başka bir makalede ele alınacaktır.